

Інна БЕВЗЮК

старший викладач відділу підготовки прокурорів
з організації роботи в органах прокуратури
Національної академії прокуратури України,
кандидат психологічних наук
bevzyk@i.ua

УДК 343.13+159.9

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України радикально змінено порядок кримінального провадження та запроваджено низку нових правових інститутів і процедур кримінального процесу. Новелізація законодавства в цій сфері стала імпульсом для активізації наукових досліджень, спрямованих на формування нової доктрини вітчизняного кримінального процесу. Її створення базується на зміні парадигми та пов'язане із формуванням нового розуміння засадничих положень кримінального процесу, місця та ролі суб'єктів процесуальної діяльності. Одним із найважливіших суб'єктів кримінального судочинства є прокурор. Не випадково, що законодавці, науковці та правники-практики особливу увагу приділяють проблематиці функціонування інституту прокуратури в системі кримінальної юстиції. Передусім така зацікавленість зумовлена потребою розроблення теоретичних основ процесуально-правового статусу прокурора як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, перетворення його діяльності в кримінальному провадженні із засобу захисту виключно державних інтересів на інструмент розв'язання соціально-правового конфлікту в демократичному суспільстві.

Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора вивчались у фундаментальних працях С. Альперта, Д. Бакаєва,

І. Вернидубова, В. Гончаренка, Ю. Грошевого, Л. Давиденка, В. Долежана, В. Зеленецького, О. Зозулинського, О. Капліної, П. Каркача, І. Козьякова, М. Косюти, Л. Лобойка, В. Маляренка, І. Марочкіна, М. Мичка, О. Михайленка, М. Михеєнка, В. Нора, М. Погорецького, Д. Письменного, Ю. Полянського, М. Руденка, І. Рогатюка, Г. Середи, В. Сухоноса, В. Фінька, О. Черв'якової, В. Шибіка, О. Шило, М. Шумила, В. Юрчишина, М. Якимчука, О. Яновської та інших учених.

Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлювали такі вітчизняні й зарубіжні психологи та теоретики права, як: Д. Александров, В. Андросюк, В. Бедь, М. Будянський, А. Вінберг, А. Дулов, Л. Казміренко, В. Коновалова, М. Костицький, В. Коцинець, В. Марчак, І. Озерський, О. Ратінов, А. Федіна, О. Черновський, В. Шепітько.

Позитивно сприймаючи фундаментальний внесок названих науковців і практиків у розвиток доктрини прокурорської діяльності у кримінальному процесі, варто, однак, констатувати, що їхні наукові результати не вичерпують існуючої повноти багатаспектної проблеми. Притаманна їхнім працям значна репрезентативність наукового апарату не усуває дискусійності проблематики, не дає вичерпних відповідей на питання, що висуває сучасна практика кримінального

провадження. Більшість зазначених досліджень ґрунтуються на підходах рівнозначної поліфункціональності кримінально-процесуальної діяльності прокурора без визначення пріоритетних функцій, меж їх реалізації та забезпечення, як правило, дискреційною прокурорською процесуальною компетенцією з елементами конфліктності інтересів. Зусилля деяких учених були спрямовані, скоріше, на опанування змісту повноважень прокурора, ніж системності його кримінально-процесуальної діяльності. У багатьох наукових працях питання розглядалися переважно на рівні конкретних наукових проблем щодо процесуального становища прокурора на окремих стадіях кримінального процесу, а також аспектів його статусу як державного обвинувача.

Метою статті є розгляд діяльності прокурора у кримінальному провадженні на рівні теоретичної і прикладної проблеми з позицій науки юридичної психології, зокрема, визначення поняття, функціональної спрямованості, суб'єктів і структури цієї діяльності.

Обраний Україною євроінтеграційний курс ґрунтується на імплементації у вітчизняну юриспруденцію найкращих інститутів кримінального судочинства, що тривалий час успішно функціонують у зарубіжних країнах. Усталена практика правового закріплення інституту процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні вже довела ефективність його існування, оскільки особливу роль серед учасників кримінального провадження завжди відігравав, відіграє та буде відігравати прокурор.

Радикальні соціально-політичні трансформації, що відбулися протягом останнього часу, зобов'язання, взяті на себе Україною під час вступу до Ради Європи, викликали потребу модернізації функцій прокуратури, перетворення її на державний орган, який відповідав би європейським стандартам. Новітні підходи до розуміння правового статусу і функціонального призначення прокурора у кримінальному провадженні значно підвищили вимоги до діяльності прокурора. Запровадження принципу незмінності прокурора посилило його загальну відповідальність як представника держави за остаточний результат кожного кримінального провадження.

Сьогодні нормативне закріплення за прокурором функції процесуального керівництва у кримінальному провадженні є фактичною реалізацією положень Рекомендації Рес (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Щодо ролі прокурорів в системі кримінального правосуддя». Аналіз міжнародних документів, що регулюють процесуальний статус і стандарти діяльності прокурорів, свідчить, що у більшості з них органи прокуратури розглядаються передусім у контексті саме кримінального судочинства. Аналогічний підхід застосований і в Керівних принципах ООН щодо ролі державних обвинувачів, прийнятих на Восьмому Конгресі ООН з попередження злочинності та поведіння з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року, і в Стандартах професійної відповідальності та викладі основних обов'язків і прав прокурорів, розроблених Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році. Утім, кримінально-процесуальний статус, функціональна роль і правова процедура діяльності прокурорів у національних системах урегульовані неоднаково. Водночас у названих вище документах акцентовано увагу на функціях прокурорів, властивих багатьом прокуратурам різних держав: кримінальному переслідуванню, у тому числі в формі підтримання державного обвинувачення в суді, керівництві розслідуванням злочинів, участі у провадженні, альтернативних кримінальному переслідуванню, захисті прав потерпілих від злочинних посягань. Крім того, в деяких правових системах на прокуратури покладено функції нагляду за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності, за виконанням судових рішень у кримінальних справах, за законністю обмеження прав і свобод людини.

Конституційними новелами у сфері правосуддя зумовлені зміни форми й змісту функціональної діяльності прокурора у кримінальному провадженні. Адаже прокуратура тепер здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; а також організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, вирішує відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження.

Закономірним наслідком цього можна вважати корегування ролі прокурора у кримінальному судочинстві і його професійної правосвідомості від репресивної до гуманістичної. Чинниками формування та розвитку професійних настановлень сучасних прокурорів мають бути як зовнішні – соціалізація особистості, так і внутрішні – формування інтелектуально-емоційних комплексів та психологічних установок, інтеріоризація та екстеріоризація засадничих положень модернізованого кримінального провадження та морально-етичних принципів прокурорської діяльності у кримінальному процесі, формування професійно спрямованої мотивації та власної акмеологічної моделі розвитку й удосконалення особистості прокурора.

Передусім зазначене передбачає оновлення науково-методологічного забезпечення кримінально-процесуальної діяльності прокурора та її загальних і спеціальних засобів. Загальноприйнятим у доктрині є розуміння кримінально-процесуальної діяльності як врегульованої законом діяльності органів розслідування, прокурора та суду, спрямованої на виконання кримінального процесу. Кожен із зазначених органів, виконуючи свої обов'язки, діє в установленому законом процесуальному порядку. При цьому всі їх дії виконуються в межах певної процесуальної форми [1]. На загальному рівні виокремлюються такі обов'язкові ознаки кримінально-процесуальної діяльності:

- 1) за своєю правовою природою вона є винятково державною;
- 2) здійснюється лише спеціально уповноваженими законом органами, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами;
- 3) має законодавчо визначену процесуальну форму;
- 4) охоплює всі дії та рішення у кримінальному провадженні.

Будучи підсистемою юридичної діяльності [2, с. 20], незважаючи на розбіжності правових позицій сторони обвинувачення і сторони захисту, різний обсяг прав, обов'язків і законних інтересів її суб'єктів, кримінально-процесуальна діяльність має системний, послідовний і цілеспрямований характер. Під час здійснення цієї діяльності між її суб'єкта-

ми – державними органами та їх посадовими особами, а також між іншими учасниками кримінального процесу, права та обов'язки кожного з котрих визначаються кримінально-процесуальним законом, виникають процесуальні правовідносини [3, с. 33–35; 4, с. 74].

І.В. Гловюк за результатами дефінітивного аналізу наукової літератури справедливо визначає кримінально-процесуальну діяльність як «... систему взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному судочинстві та наділяються у зв'язку із цим кримінально-процесуальним статусом або кримінально-процесуальною компетенцією, яка урегульована нормами кримінально-процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального (найперше – кримінального) права шляхом швидкого, повного та об'єктивного встановлення обставин у справі, справедливого судового розгляду, умовами якої є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ній участь» [5, с. 467].

Відомо, що кримінально-процесуальна діяльність має свої функціональні напрями, які хоча логічно й взаємопов'язані та взаємообумовлені, але не тотожні. У науковій літературі зазначені напрями називають кримінально-процесуальними функціями, до яких належать: 1) кримінальне переслідування або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; 2) захист від такого обвинувачення; 3) вирішення справи [6, с. 218].

Це означає, що юридико-психологічна проблема процесуального статусу прокурора в кримінальному судочинстві взаємопов'язана з концепцією розподілу саме цих процесуальних функцій. Складову цієї проблеми утворює психологічна характеристика суб'єкта кримінального переслідування або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно з Конституцією України (ст. 131-1) та КПК України (ст.ст. 3, 37) цю функцію покладено на прокурора – особу, яка обіймає посаду, передбачену ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень.

З позиції психологічної науки сукупність повноважень прокурора має утворювати його

кримінально-процесуальну компетентність. Найближчим до цього поняття є розроблена Л.М. Лобойком дефініція кримінально-процесуальної компетенції, елементами якої він вважає: а) нормативно встановлені цілі й обумовлені ними кримінально-процесуальні функції; б) предмети відання як юридично визначені певні сфери й об'єкти впливу; в) владні повноваження як гарантована законом міра прийняття рішень і вчинення дій [7, с. 18].

Також потребує аналізу зміст цієї діяльності. В Україні на нормативному рівні вперше визначення процесуального керівництва прокурора було надано в Концепції реформування кримінальної юстиції України (2008 р.), відповідно до положень якої процесуальне керівництво прокурора – організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України. Більше того, у вказаній Концепції чітко відокремлено функції процесуального керівництва від інших функцій, які виконує прокурор у кримінальному провадженні. Тому спочатку варто акцентувати увагу на тому, що прокурорське процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – це насамперед самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з метою надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер зазначеної прокурорської діяльності. Характеризуючи цей функціональний напрям, І.М. Козьяков коректно зазначає, що процесуальне керівництво прокурора – «це організація процесу розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, які проводяться стороною обвинувачення, а також взаємодія зі слідчим суддею; нарешті, забезпечення у процесі розслідування додержання та виконання законів» [8, с. 18]. На думку О.В. Поповича,

зміст процесуального керівництва прокурора в кримінальному провадженні полягає «... у вчиненні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень (внутрішні елементи), та форми процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні (зовнішній прояв змісту) – у відповідних процесуальних актах прокурора» [9, с. 4].

З огляду на методологію кримінально-процесуальної діяльності прокурорська діяльність у кримінальному провадженні полягає в організації та процесуальному керівництві досудовим розслідуванням як специфічному напрямі кримінально-процесуальної діяльності прокурора, спрямованому на ефективну організацію досудового розслідування із використанням комплексу владно-розпорядчих повноважень, визначених кримінальним процесуальним законом.

Ця діяльність детермінована суспільними потребами у виконанні завдань кримінального провадження, додержанні засад кримінального провадження, застосуванні належної правової процедури та дотриманні процесуальної форми.

Основною метою професійної діяльності прокурора – процесуального керівника є ефективне застосування норм КПК України та додержання конституційних прав усіх учасників процесу, вжиття заходів не лише щодо своєчасного розкриття кримінальних правопорушень, а й стосовно відшкодування шкоди, завданої цим правопорушенням індивідуальним, суспільним або державним інтересам, що виражається в реальному поновленні прав.

У свою чергу, завдання прокурорського процесуального керівництва полягають в: 1) організації процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень з використанням кримінально-процесуальної компетентності; 2) визначенні напрямів розслідування та забезпеченні їх опрацювання діями слідчих та оперативних підрозділів; 3) координації кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення; 4) забезпеченні додержання та виконання вимог законів України у процесі досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Коцинець В.В. Співвідношення процесуальної форми і правової процедури / В.В. Коцинець // Науковий вісник Херсонського державного університету. – (Серія «Юридичні науки»). – Т. 4. – 2014. – Вип. 6-1. – С. 173–178.
2. Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Гусарев Станіслав Дмитрович; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2007. – 35 с.
3. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В.П. Божьев. – М.: Юридическая литература, 1975. – 176 с.
4. Волколуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования / О.В. Волколуп. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 267 с.
5. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття / І.В. Гловюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 461–468.
6. Юрчишин В.М. Сутність і поняття кримінальних процесуальних функцій / В.М. Юрчишин // Вісник Чернівецького фак-ту Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2014. – № 1. – С. 216–231.
7. Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Лобойко Леонід Миколайович; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 50 с.
8. Козьяков І. Криміналістичні основи процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням / І. Козьяков // Вісник прокуратури. – 2014. – № 9. – С. 14–25.
9. Попович О.В. Процесуальне керівництво прокурора у кримінальному провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд юрид наук: спец. 12.00.09 / Попович О.В.; Національна академія прокуратури України. – К., 2015. – 20 с.

Інна БЕВЗЮК

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

З позицій юридичної психології розглянуто професійну діяльність прокурора у кримінальному провадженні, яка має цілу низку психологічних особливостей, що обумовлюються та тісно пов'язані з роллю прокурора у кримінальному судочинстві. Визначено предмет прокурорської діяльності, який утворюється з наступних структурних елементів: функцій процесуального керівництва досудовим розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення; процесуальних і організаційних правових засобів; гносеологічних, когнітивних, комунікативних, контрольних тощо компонентів, спонукальних факторів.

Ключові слова: юридична психологія; прокуратура; прокурорська діяльність; кримінальне провадження; процесуальне керівництво.

Інна БЕВЗЮК

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОКУРОРА В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ КАК ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

С позиций юридической психологии рассмотрена профессиональная деятельность прокурора в уголовном производстве, которая имеет целый ряд психологических особенностей, обусловленных и тесно связанных с ролью прокурора в уголовном судопроизводстве. обозна-

чен предмет прокурорської діяльності, образуемый из следующих структурных элементов: функций процессуального руководства досудебным расследованием и поддержания публично-го обвинения; процессуальных и организационных правовых средств; гносеологических, когнитивных, коммуникативных, контрольных и других компонентов, побудительных факторов.

Ключевые слова: юридическая психология; прокуратура; прокурорская деятельность; уголовное производство; процессуальное руководство.

Inna BEVZIUK

THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS AS LEGAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The article from the positions of psychology considered legal professional activities of the prosecutor in the criminal proceedings, that has a number of psychological features that are conditioned by and closely associated with the role of the public prosecutor in criminal proceedings.

The author is determine the article of public prosecutor's activity, that appears from structural elements: functions of judicial guidance by pre-trial investigation and maintenance of public prosecution; judicial and organizational legal facilities; gnosiological, communicative, control and others like that components, incentive factors

Keywords: legal psychology; prosecutors; prosecution activities; criminal proceedings; judicial guidance.

